

Biyoetik Açıdan Hayvanat Bahçeleri

Zoos in Terms of Bioethics

Oğulcan GÖRGEÇ^a

Biyoetik, tüm canlı varlıklardan, ekosisteme kadar genişleyen ilişkiler ağında ortaya çıkan etik sorunları irdeler. En genelde biyoetiğin konusu hayattır; doğadaki bütün canlıların hayatıdır. Bu bağlamda canlı-merkezcilik olarak değerlendirilmesi gereken biyoetik; bitkiler, mikroplar, hayvanlar da içinde olmak üzere yaşayan tüm canlılara odaklanır; insan-merkezcilik gibi yalnızca insanlar ya da acı çekebilen arzuları olan daha üst seviyedeki hayvanlar etiğin merkezinde yer almamalıdır. Bununla birlikte canlı-merkezcilik tüm yaşayan varlıkların kendi iyisine sahip olduğunu vurgular. Bu anlamda canlı-merkezcilik yaşamı merkeze alan bir bakış açısı olarak etiğin yalnızca insanlarla ilgili olduğu görüşünü kabul etmez ve yaşayan tüm canlıların ahlaki davranışlarımızın konusu olduğunu iddia eder.

Eğitici ve doğaya karşı bilinçlendirici rolüne vurgu yapılan hayvanat bahçeleri canlı-merkezcilik bağlamında değerlendirildiğinde etik problemleri beraberinde getirmektedir. Yani, günümüzde, parklar, kütüphaneler, senfoniler ve dinlence-eglenme tesisleriyle birlikte “yaşam kalitesi” kavramının yapı taşlarından biri haline gelen hayvanat bahçeleri, tümüyle canlılık için etik bir problem oluşturmaktadır. Doğal habitatından koparılarak tamamen yabancı olduğu ekolojik ortama getirilen canlıya etik bir problem olarak bakılmalıdır. Çünkü canlı türünün özgürce yaşama hakkı elinden alınmış ve birtakım bahçelerde nesne konumuna indirgenmiş olmaktadır. Vahşi doğadaki ailelerinden ayrılmış, özgürce hareket edemeyen, sosyal hayatı kısıtlanmış, bütün ihtiyaç ve güdülerini engellenmiş ve gelişmiş beyinlere sahip bu canlılar belki de birçok sorundan mustarip bir haldedir. Hayvanlar da insanlar gibi hapsedilmenin ve tecridin psikolojik etkilerini hissederler. Onların bu durumuna “zookoz” denilmektedir. Steven Best, “Hayvanat Bahçeleri ve Doğanın Sonu” isimli yapıtında bu duruma ilişkin şunları söylemektedir: “Kısa bir süre önce El Paso Hayvanat Bahçesi’ni ziyaret ettiğimde bir çocuğun ‘Şu hayvan gerçek mi?’ diye bağırdığını duydum. Ebeveynler gülmüştü, ama çocuk bilmeden de olsa çok anlamlı bir soru sormuştu. Çünkü ziyaretçilerin gördüğü; mutsuz, yalnız, yaralı ve üzgün hayvanların kısıtlanmış, çarpık, engellenmiş hareketleriydi. Aslında gördüklerimiz kaplanlar, filler veya şempanzeler değil; onlara yapılanlar.” Bu durum, tıp etiği kapsamında değerlendirilen organ nakli, kürtaj, yapay organ kullanımı, kemoterapi, ölüme kişinin özgür kararı gibi “insan-merkezcilik” yaklaşımlardan ziyade, tüm canlı türleri içine alacak bir yaklaşım çerçevesinde, yani “canlı-merkezcilik” kapsamında ve etik bir sorun olarak değerlendirilip ele alınması gereken bir konudur. Hayvanat bahçelerindeki canlıların ekolojik ortamlarından ayrılmasının getireceği etik probleme ek olarak, diğer bir etik mesele de kendini insan bilinci üzerinden göstermektedir. Yazının başlarında değinmiş olduğum hayvanat bahçelerindeki canlı türlerinin bir nesne konumuna indirgenmesi ve ziyaretçilerin de özne görevini görmesi; özne-nesne ilişkisini oluşturmaktadır. Bu ilişki hayvanat bahçelerinin yapısından kaynaklanmaktadır; tıpkı çeşitli sanat eserlerinin sergilendiği bir sergide olduğu gibi. Bu durum insan bilinci üzerinde önemli bir etkide bulunmakta; onun, kendi dışındaki canlıları insan türünün evrimsel akrabası olarak algılanmak yerine; birer nesne konumuna indirgemesine neden olmaktadır. Bu da insanın kendi dışındaki canlıları ya da makro ölçekte doğayı tahakküm altına almasına sebep olmuştur. Bu özne-nesne ilişkisi, “insan-insan olmayan”; daha yalın bir ifadeyle “bizden-bizden olmayan” ikiliğini kurumsallaştırarak insan türünün diğer biyolojik canlılar veya doğa üzerinde çeşitli müdahalelerde bulunup onu kendi eliyle değiştirmeyi “meşru” bir süreç olarak kabul etmesine yol açmaktadır. Özellikle günümüzde canlılara verilen zararlardaki artışı bu bağlamda değerlendirdiğimizde, bu zararların tümünün, büyük ölçüde, insanın canlılara bakışında,

^aAnkara Üniversitesi Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Ankara, ✉ canogul1995@hotmail.com

Gönderim Tarihi: 03.02.2018 • Kabul Tarihi: 04.02.2018

yani bilincinde aramamız gerekmektedir. Çünkü mevcut yapısıyla hayvanat bahçeleri; dolaylı bir süreçle de olsa, insanları “insan türünün tüm diğer canlı türlerden üstün olduğu” yönünde bilinçlendirmekte oldukça başarılı olmuştur. Sonuç olarak hem hayvanat bahçelerindeki özgür yaşam hakkı elinden alınmış canlıların durumunun hem de hayvanat bahçelerinin insan bilincini dolaylı olarak etkileyerek insanların doğa ve canlılar üzerindeki değersel kabullerini değiştirip, insanları doğanın sahibi konumuna “indirgeyen” ve bu yaklaşımın sonucunda da canlıları birer nesneye dönüştüren, böylece canlılara insanlar tarafından uygulanan şiddetin yolunu açan etkisinin bir etik problem olarak değerlendirilmesi gerekir.

Kaynaklar

1. Steven B. Hayvanat bahçeleri ve doğanın sonu, (Çev.: Deniz Kurt) SUB Yayınları; Birinci Baskı: 2017.
2. Aşar H. İnsan-merkezcilik canlı-merkezcilik ikileminde biyoetik. Turkish Journal of Bioethics. 2017; 4(2):74-86 | DOI: 10.5505/tjob.2017.07078.